

การศึกษาเชิงสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

A Survey Study on the Environment and Archeology Site

in Nong Khai Province

¹พระเทพวชิราจารย์ ²อติเทพ ผาธา ³กังวล คัชขิมา ⁴สุภาพรณ เพิ่มพูล และ ⁵ดวงดี โอภูธสุ

¹Phrathepvajarachan, ²Athithev Phatha, ³Kanglul Kachima,

⁴Supapan Permpool and ⁵Duangdee Otsoo

^{1,2,4,5}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,4,5}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkomrajavidyalaya University

³คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

³Faculty of Archaeology, Silpakorn University

²Corresponding Author's Email: mollamp@hotmail.com

Received: May 19, 2022; Revised: April 25, 2023; Accepted: April 25, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี 2) เพื่อศึกษาเชิงสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย 3) เพื่อศึกษาคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เน้นการศึกษาวิเคราะห์ทั้งในเชิงพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย ถอดบทเรียนและการบูรณาการข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต และการปฏิบัติการร่วมกันโดยใช้กระบวนการตามวงจรเดมมิง (PDCA)

ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวคิดทฤษฎีการสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีนั้นใช้ทฤษฎีพัฒนาการของสังคมมนุษย์ในแง่ของการสร้างสรรค์สังคมเมืองและชุมชน ทฤษฎีการอนุรักษ์ และทฤษฎีการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มาปรับใช้ในการศึกษาเพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการของแหล่งโบราณคดีและแนวทางในการอนุรักษ์ 2) สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายจัดแบ่งตามยุคได้ 4 ยุค ได้แก่ (1) แหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่ แหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอน (2) แหล่งโบราณคดียุคทวารวดี พบกระจายอยู่ในเขตจังหวัดหนองคายหลายแห่ง (3) แหล่งโบราณคดีสมัยขอมหรือเขมรยุคสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 พบมากที่ตำบลเวียงคุก (4) แหล่งโบราณคดีสมัยล้านช้าง พบอยู่เป็นจำนวนมากในตัวเมืองหนองคาย เช่น ที่ตำบลปะโค-เวียงคุก อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอท่าบ่อและอำเภอโพนพิสัย ซึ่งแหล่งโบราณคดีเหล่านั้นถือว่าเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่ามากต่อคนในท้องถิ่นทั้งในด้านประวัติศาสตร์ ด้านการท่องเที่ยว เป็นต้น 3) คุณค่าจากการลงพื้นที่สำรวจนั้นทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายในหลายๆ ด้าน เช่น ด้านประวัติศาสตร์ ด้านรูปแบบ ประเภทของพุทธศิลปกรรมแต่ละยุค ด้านการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในชุมชนเพิ่มมากขึ้น

คำสำคัญ: การสำรวจ; สิ่งแวดล้อม; แหล่งโบราณคดี; คุณค่า

Abstract

The objectives of this research article are 1) to study the concept of environment and archaeological sites, 2) to study environmental and archaeological sites in Nong Khai Province, and 3) to study the value of environment and archaeological sites in Nong Khai Province. This research is a qualitative research by using the action research process as part of the research operation. Emphasis on analytical studies both in the area and the target groups. Organizing the research process by extracting lessons and integrating information from interviews, observations, and collaborative action in the study area and defined target audience using the Demming Cycle Process (PDCA).

The results found that 1) The theory of environmental exploration and archaeological sites. The theory of the development of human society in terms of urban and community creation, conservation theory and conservation participation theory are applied in the study to demonstrate the development of ancient crooked sources and methods of conservation. 2) Environment and archaeological sites in Nong Khai Province can be classified according to 4 eras: (1) Prehistoric archaeological sites such as Ban Khok Khon Archaeological Sites (2) Dvaravati archaeological sites Found scattered in many areas of Nong Khai Province. (3) Archeological sites of the Khmer period or Khmer period of the reign of Jayavarman VII, found in Wiang Khuk Sub-district (4) Lan Xang archaeological sites It can be found in large numbers in Nong Khai city such as Pakho-Wiang Khuk sub-district. Mueang Nong Khai District Tha Bo District and Phon Phisai District which those archaeological sites are considered to be very valuable resources to people in both local and historical tourism, etc. 3) The value of visiting the survey area is to gain knowledge about environment and archaeological sites in Nong Khai Province in many aspects such as history. in terms of forms/types of Buddhist art in each era In terms of raising awareness of environmental conservation and archaeological sites in the community to increase even more.

Keywords: Exploration; Environment; Archaeological; Value

บทนำ

สำหรับพระพุทธศาสนานั้นถือได้ว่าเป็นศาสนาที่มีแหล่งกำเนิดมาจากอินเดียหรือชมพูทวีปเมื่อ 2600 ปีที่ผ่านมาจากนั้นก็ได้รับการเผยแผ่ไปยังดินแดนต่างๆ ภายหลังจากที่พระพุทธองค์ทรงปรินิพพานแล้ว โดยได้ถูกนำไปเผยแผ่ ณ ดินแดนทางเหนือก่อน แต่การเผยแผ่ในยุคแรกๆนั้นก็ไม่มีหลักฐานปรากฏชัดเท่าใดนัก ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 236 ตรงกับสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ได้ทรงทำการสังคายนาและทรงส่งพระสมณทูตออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปทั่วโลก จำนวน 9 สาย โดยพบว่าสายที่มีอิทธิพลต่อการเกิดขึ้นหรือได้รับกระแสความเชื่อของพระพุทธศาสนาเถรวาทในดินแดนอุษาคเนย์ หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นก็มีอยู่ 2 สายก็คือ สายที่ 8 คือ พระโสณเถระ และพระอุตตรเถระ ไปสุวรรณภูมิ ได้แก่ ไทย พม่า และมอญ และสายที่ 9 คือ พระมหินทเถระ ไปประเทศเกาะลังกา หรือประเทศศรีลังกา (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2535) หรือหากกล่าวเฉพาะพื้นที่ของประเทศไทยนั้นก็คือสายที่ 8 คือพระโสณะ พระอุตตระ ซึ่งในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาแห่งพระวินัยปิฎกระบุว่านำพระพุทธศาสนาไปประดิษฐานที่อาณาจักรสุวรรณภูมิ (พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/1/118) ซึ่งคำว่า สุวรรณภูมินั้น นักวิชาการไทยและต่างประเทศส่วนหนึ่งเชื่อว่า ได้แก่ บริเวณประเทศไทย คือ จังหวัดนครปฐมโดยมีโบราณสถานและโบราณวัตถุ

ต่าง ๆ เช่น พระปฐมเจดีย์ เป็นต้น เป็นประจักษ์พยานอยู่จนบัดนี้ ส่วนนักวิชาการพม่าและต่างประเทศอีกส่วนหนึ่งสันนิษฐานว่า พม่าว่า สุวรรณภูมิได้แก่ เมืองสะเทิมในพม่าตอนใต้ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2540)

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางโบราณคดีนักวิชาการไทยก็เชื่อมั่นว่าพระพุทธศาสนากระแสแรกที่เข้ามาสู่สุวรรณภูมิเป็นครั้งแรก ก็คือ สมัยการสังคายนาครั้งที่ 3 และคำว่าสุวรรณภูมิก็คือบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา คือจังหวัดนครปฐม ราชบุรี เป็นต้น และหากพิจารณาถึงภาพรวมของการเข้ามาของพระพุทธศาสนาเถรวาทนับตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นต้นมาก็จะพบว่า เมืองไทยนั้นได้รับกระแสพระพุทธศาสนาที่แตกต่างกัน โดยนักวิชาการไทยได้ระบุถึงกระแสการเข้ามาของพระพุทธศาสนาจากอินเดียสู่ไทยนั้นสามารถแบ่งได้เป็น 4 ยุค คือ (1) ยุคเถรวาทแบบสมัยอโศก (2) ยุคมหายาน เริ่มจากการส่งสมณทูตออกประกาศศาสนาในเอเชียกลางหลังการสังคายนาครั้งที่ 4 ของฝ่ายมหายาน ซึ่งอุปถัมภ์โดยพระเจ้ากนิษกะมหาราช เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาเข้าไปเผยแผ่ในประเทศจีน พระเจ้ากรุงจีนคือ มิงตี้ ได้ส่งทูตสันถวไมตรีมายังขุนหลวงเม้า กษัตริย์ไทยผู้ครองอาณาจักรอ้ายลาว คณะทูตได้นำพระพุทธศาสนาเข้ามาด้วยทำให้หัวเมืองทั้ง 77 มีราษฎร 51,890 ครอบครัว หันมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก (3) ยุคเถรวาทแบบพุกาม พ.ศ.1600 พระเจ้าอโนรุธมหาราช หรืออินรธามังช่อกษัตริย์พุกามเรืองอำนาจขึ้น ทรงปราบรามัญรวมพม่าเข้าได้ทั้งหมดแล้วแผ่อาณาเขตเข้ามาถึงอาณาจักรล้านนา ล้านช้าง จรดลพบุรี และทวารวดี พระเจ้าอโนรุธทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท เมื่ออาณาจักรพุกามแผ่เข้ามาครอบงำคนไทยในถิ่นนี้ ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาสืบๆ มาอยู่แล้ว ก็รับนับถือพระพุทธศาสนาแบบพุกามจนเจริญแพร่หลายทั่วไปในฝ่ายเหนือ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2540)

หลังจากพระพุทธศาสนาได้แพร่เข้ามาสู่สุวรรณภูมิแล้ว พระพุทธศาสนาเถรวาทก็ได้มีการเผยแผ่หรือแพร่ขยายตัวไปยังอาณาจักรโบราณต่างๆ ในดินแดนสุวรรณภูมิทั้งที่รู้จักกันในนามของอาณาจักรโบราณหลายอาณาจักรทั้งในยุคก่อนประวัติศาสตร์ เช่น อาณาจักรทวารวดี อาณาจักรศรีวิชัย อาณาจักรกัมพูชา และล่วงเลยมาถึงอาณาจักรในยุคประวัติศาสตร์ของไทย เช่น อาณาจักรสุโขทัย อโยธยา เป็นต้น ในส่วนของอาณาจักรที่เกิดขึ้นในยุคประวัติศาสตร์นั้นอาณาจักรสุโขทัยถือว่าเป็นอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองในราวพุทธศตวรรษที่ 18 และได้แผ่ขยายอำนาจไปสู่ดินแดนต่างๆ หลายแห่ง ซึ่งมีระบุไว้ชัดเจนในศิลาจารึกว่าอาณาจักรสุโขทัยนั้นได้แผ่ขยายอาณาเขตจนถึงดินแดนทางภาคอีสานของไทยก็คือเมืองเวียงจันทน์ เวียงคุก และเวียงคำดังที่ปรากฏในจารึกพ่อขุนรามคำแหง หลักที่ 1 ด้านที่ 4 ความว่า “เส็ก มีเมืองกว้างช้างหลายปราบเบื่องตะวันออก ฮอดสรลงสองแควลุมบาจายสศาเท้าฝั่งของถึงเวียงจันทน์ เวียงคำเป็นที่แล้ว”(ขุนยมนาษุขวิทย์สิรินทร, 2562) และผลการแผ่ขยายอำนาจมานั้นก็ทำให้เมืองที่มีชื่อและมีตัวตนตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ก็มีปรากฏร่องรอยของพระพุทธศาสนาได้มาเจริญรุ่งเรืองในดินแดนนั้นๆ

จังหวัดหนองคายถือว่าเป็นพื้นที่หนึ่งที่ได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาจากกระแสพระพุทธศาสนาทั้งในยุคก่อนประวัติศาสตร์คือสมัยทวารวดี สมัยเมืองพระนคร(กัมพูชา)มาจนถึงกระแสพระพุทธศาสนาเถรวาทนิกายลังกาวงศ์ซึ่งได้รับอิทธิพลผ่านมาจากสุโขทัย ล้านนา และล้านช้าง อีกทั้งเมืองหนองคายก็เป็นพื้นที่ที่อยู่

ในเขตปกครองของอาณาจักรล้านช้างมาก่อน ดังนั้น ผลของการที่จังหวัดหนองคายได้รับอิทธิพลพระพุทธศาสนาจากยุคก่อนประวัติศาสตร์มาจนถึงยุคประวัติศาสตร์เป็นเหตุให้จังหวัดหนองคายมีแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาอยู่เป็นจำนวนมาก ดังจะพบว่าพื้นที่จังหวัดหนองคายทั้ง 9 อำเภอคือ อำเภอท่าบ่อ, อำเภอเฝ้าไร่, อำเภอโพนพิสัย, อำเภอเมืองหนองคาย, อำเภอรันทวาปี, อำเภอศรีเชียงใหม่, อำเภอสระใคร, อำเภอสังคม อย่างน้อย 6 อำเภอที่พบว่าเป็นที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอำเภอเมือง อำเภอท่าบ่อ และอำเภอโพนพิสัยนั้นถือว่าเป็นอำเภอที่พบแหล่งโบราณคดีทางด้านพระพุทธศาสนาจำนวนมาก เช่น ที่ชุมชนเมือง ปะโค เวียงคุก ในเขตอำเภอเมืองหนองคาย เป็นชุมชนที่ได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาพุทธทวารวดี และพระพุทธศาสนาแบบเมืองพระนครรวมถึงคติความเชื่อในทางศาสนาพราหมณ์ฮินดูมาก่อน หรือชุมชนวัดหลวงอำเภอโพนพิสัย เป็นชุมชนที่มีแหล่งโบราณคดีประเภทจารึกล้านช้างอยู่เป็นจำนวนมาก หรือที่ชุมชนเมืองโบราณที่บ้านโคกคอน อำเภอท่าบ่อที่เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยดึกดำบรรพ์ร่วมสมัยกับแหล่งโบราณคดีบ้านเชียงจังหวัดอุดรธานี เป็นต้น

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่าจังหวัดหนองคาย เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความหนาแน่นของแหล่งโบราณคดีทางด้านพระพุทธศาสนาอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ถึงอย่างนั้นก็พบว่ายังไม่มีหน่วยงานทั้งจากของรัฐและเอกชนที่ได้เข้ามาทำการศึกษาเชิงสำรวจแหล่งโบราณคดีทางด้านพระพุทธศาสนาภายในจังหวัดหนองคายกันอย่างจริงจัง ทำให้แหล่งโบราณคดีทางด้านพระพุทธศาสนาภายในจังหวัดหนองคาย เช่น วัด พระพุทธรูป เมืองโบราณ หรือเจดีย์พระธาตุต่างๆก็ยังไม่มีการประชาสัมพันธ์หรือเผยแพร่ความรู้ว่าแท้จริงนั้นเมืองหนองคายเป็นเมืองแห่งพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อนในอดีต เป็นเหตุทำให้แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาหลายแห่งถูกทิ้งร้าง หรือไม่ได้รับความสนใจหรือเอาใจใส่จากทั้งคนในชุมชนและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเป็นเหตุให้แหล่งโบราณคดีหลายแห่งกลายมาเป็นที่รกร้างขาดการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร และหลายแห่งมีสภาพสิ่งแวดล้อมที่ไม่เหมาะสมหรือไม่ได้รับการดูแลจากสังคมเท่าที่ควร ซึ่งการที่แหล่งโบราณคดีทางด้านพระพุทธศาสนาในจังหวัดหนองคายตกอยู่ในสภาพดังกล่าวย่อมไม่เป็นการดีและไม่เป็นที่รู้จักของผู้คน ขำร้ายสถานที่เหล่านั้นก็ยังคงถูกทิ้งร้างกันไป

ด้วยเหตุดังนี้ คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาวิจัยลงพื้นที่สำรวจแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาจังหวัดหนองคายเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา, พื้นที่ ,คติความเชื่อและและแนวทางการพัฒนาแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดหนองคายให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและให้ชุมชนตระหนักถึงคุณค่าตลอดถึงการอนุรักษ์และการพัฒนาแหล่งโบราณคดีเหล่านั้นเพื่อให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอันจะก่อให้เกิดรายได้แก่ชุมชนและให้คงอยู่คู่กับชาติต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี
2. เพื่อศึกษาเชิงสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย
3. เพื่อศึกษาคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) มาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินการวิจัย เน้นการศึกษาวิเคราะห์ทั้งในเชิงพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย มีการจัดกระบวนการวิจัยด้วยการถอดบทเรียนและการบูรณาการข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต และการปฏิบัติการร่วมกันในพื้นที่ศึกษาและกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้โดยใช้กระบวนการตามวงจร เดมมิง (PDCA) เป็นเครื่องมือในการดำเนินงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน โดยมีลำดับการดำเนินการดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหา/เอกสาร/แนวคิดทฤษฎี ในด้านการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) หรือการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) คณะผู้วิจัย ได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา แนวคิดทฤษฎี การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนามหรือพื้นที่กรณีศึกษา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการสังเกต (Observation) การสัมภาษณ์ (Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามมาจัดกระทำข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล จากนั้นทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้แนวคิดทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้ศึกษามาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยจำแนกตามความมุ่งหมายของการวิจัย และนำเสนอข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัยโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กลุ่มประเภทประชากร การวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้จำแนกประชากรและผู้ให้ข้อมูลดังนี้ ประชากรศึกษาเป็นกลุ่มพระภิกษุสงฆ์หรือผู้นำศาสนา ผู้บริหารภาครัฐ ส่วนท้องถิ่น และตัวแทนชุมชน ที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่แหล่งโบราณคดีใน 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอโพนพิสัย อำเภอรันทวาปี อำเภอท่าบ่อ อำเภอโพธิ์ตาก อำเภอศรีเชียงใหม่ โดยใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีความรู้ที่จะสามารถให้ข้อมูลที่สำคัญ โดยกำหนดเกณฑ์ คือ เป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในประเด็นที่ศึกษา และเป็นผู้ที่ยินดีจะให้ข้อมูลเชิงลึกถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามบริบทของพื้นที่ กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ดังนี้ (1) กลุ่มพระสงฆ์หรือผู้นำทางศาสนา จำนวน 10 รูป (2) กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน 10 คน (3) กลุ่มตัวแทนชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้าน/นักวิชาการจำนวน 10 คน (4) กลุ่มนิสิตนักศึกษาและกลุ่มคนที่ร่วมกิจกรรม หมู่บ้านรวม 20 คน รวม 50 รูป/คน

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย 1) แบบสำรวจ ใช้ในการสำรวจพื้นที่ในการกำหนดพื้นที่การวิจัย เพื่อกำหนดพื้นที่ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการสำรวจข้อมูลก่อนทำการวิจัย และข้อมูลเบื้องต้นในการเข้าถึงพื้นที่การวิจัย 2) แบบสังเกต (Observation) ใช้ในการสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชน พื้นที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี ชุมชน

แวดล้อมและนโยบายของหน่วยงานปกครองของท้องถิ่น ซึ่งการเก็บข้อมูลจะประกอบด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non- Participant Observation) 3) แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide) ใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ผู้นำชุมชน หรือประชาชนชาวชุมชนนั้นๆ ที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีนั้นๆ ซึ่งการดำเนินการสัมภาษณ์จะใช้รูปแบบการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interviews) และแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interviews) เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากกรอบแนวคิดและตามความมุ่งหมายของการวิจัย 4) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ใช้กับกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งมีการจัดสนทนาเป็นกลุ่ม ตั้งแต่ 8-10 คน มีการกำหนดเนื้อหาในการสนทนา และสนทนากลุ่มอย่างไม่เป็นทางการเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย สภาพแวดล้อมของแหล่งโบราณคดี รวมถึงผู้มีส่วนได้เสียหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีเพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและสภาพในอดีตที่ส่งผลกระทบต่อปัญหาการเปลี่ยนแปลงของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล ในการวิจัยเรื่องการศึกษาเชิงสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้ (1) การสำรวจ เป็นการสำรวจพื้นที่ก่อนการลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการกำหนดพื้นที่เพื่อให้การเก็บข้อมูลในขั้นต่อไปได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริง (2) การสังเกต (Observation) ประกอบด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Participant And Non Participant Observation) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมพร้อมกับสังเกต ซักถามข้อมูลที่ยังสงสัยและจดบันทึกอย่างเป็นระบบ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ผู้วิจัยจะทำการสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชนและสิ่งแวดล้อม แหล่งโบราณคดีในชุมชนเพื่อนำไปสู่การสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายอย่างจริงจัง (3) การสัมภาษณ์ (Interview Guide) ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interviews) เป็นการสัมภาษณ์ตามแนวทางประเด็นคำถามที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลอย่างกว้างๆ และสามารถที่จะสัมภาษณ์เจาะลึกได้ทันที เพื่อหาคำตอบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (No Structured Interviews) เป็นการสัมภาษณ์ตามแนวทางประเด็นคำถามที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลอย่างกว้างๆ และสามารถที่จะสัมภาษณ์เจาะลึกได้ทันที และมีแนวคำถามที่สามารถสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกได้ ไม่ได้เป็นคำถามที่ตายตัว การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การเก็บข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่ม ในแต่ละกลุ่มจัดผู้เข้าร่วมสนทนา 8-10 คน เพื่อให้ได้การสนทนาตามแนวของวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อให้ได้ผลคือประเด็นคำตอบเกี่ยวข้องกับสาระสำคัญของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล จากการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์ จากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย เป็นกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์ที่ได้จากการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ดังนี้

ดำเนินการศึกษาบริบทพื้นที่โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการวิจัย และสรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนามจากการ สัมภาษณ์ กลุ่มเป้าหมาย 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอโพนพิสัย อำเภอท่าบ่อ สนทนากลุ่มในแต่ละชุมชน จัดเวทีแสดงความคิดเห็นทั้ง 3 อำเภอ ชุมชน แล้วนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นสำคัญ กล่าวคือ ประวัติความเป็นมา ของแหล่งโบราณคดี ความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรม สภาพปัญหาที่เกิดขึ้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจะนำผลการวิเคราะห์มาเผยแพร่สู่สังคม ทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในระดับต่างๆ พร้อมทั้งวิเคราะห์สภาพของพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย 3 อำเภอ จากการลงพื้นที่สำรวจโดยใช้หลักทฤษฎีที่เกี่ยวข้องนำไปสู่การสร้างความเข้าใจผ่านข้อเท็จจริงที่ถูกต้องให้เป็น อันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีนั้นจะพบว่าเป็นแนวคิดที่ เกี่ยวข้องกับ (1) สิ่งแวดล้อมซึ่งหมายถึงบริบทของพื้นที่ที่อยู่ภายในของแหล่งโบราณคดี เช่น ชุมชน วัดหรือ พื้นที่ใช้สอยภายในวัดหรือแหล่งโบราณคดีนั้นๆ โดยที่สิ่งแวดล้อมนั้นจะเป็นสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดผลดีหรือผล ที่ไม่ดีกับแหล่งโบราณคดีนั้นก็ได้ โดยที่สิ่งแวดล้อมนั้นโดยมากก็สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประการหลักก็คือ สิ่งแวดล้อมที่เกิดเองตามธรรมชาติ ป่าไม้ ภูเขา หรือดินฟ้าอากาศ เป็นต้น และ (2) สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้าง ขึ้น ได้แก่ ชุมชนเมือง สิ่งก่อสร้าง โบราณสถาน ศิลปกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม ฯลฯ เป็น ต้น โดยสิ่งแวดล้อมทั้งสองประการนั้นถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลกระทบต่อมนุษย์หรือหากพิจารณาจาก แหล่งโบราณคดีก็จะพบว่าสิ่งแวดล้อมทั้งสองประการนั้นล้วนมีผลกระทบต่อแหล่งโบราณคดีก็ได้ (2) แหล่ง โบราณคดี หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับ ประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ รวมถึงสถานที่ ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย โดยแหล่งโบราณคดีนั้นถือว่าเป็น เขตพื้นที่ที่เป็นศาสนสถานหรือแหล่งชุมชนโบราณที่เคยมีคนอยู่อาศัยและสร้างความเจริญมาก่อนนับอายุก็ได้ หลายร้อยปี ซึ่งแหล่งโบราณคดีนั้นถือว่าเป็นสมบัติของชาติหรือเป็นสมบัติของแผ่นดินที่มีหน่วยงานของรัฐก็คือ กรมศิลปากรเป็นผู้ที่มีหน้าที่ในการเข้าไปจัดการในเรื่องของการดูแลรักษาภายใต้กฎหมายของกรมศิลปากรนั้น

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า จากการลงพื้นที่สำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัด หนองคายก็พบว่า ประเภทของแหล่งโบราณคดี สามารถจัดเป็นประเภทได้ดังนี้ (1) แหล่งโบราณคดีประเภท วัดและวัดร้าง (2) แหล่งโบราณคดีประเภทพระธาตุเจดีย์ (3) แหล่งโบราณคดีประเภท พระพุทธรูป (4) แหล่ง โบราณคดีประเภทชุมชนเมืองโบราณ

1. แหล่งโบราณคดีประเภทวัดและวัดร้าง สำหรับแหล่งโบราณคดีประเภทวัดหรือวัดร้างนั้น สามารถที่จะพบได้ในพื้นที่ทั้ง 3 อำเภออันได้แก่ (1) อำเภอเมือง (2) อำเภอท่าบ่อ (3) วัดหรือวัดร้างในเขต อำเภอโพนพิสัย เป็นต้น

2. แหล่งโบราณคดีประเภทพระธาตุเจดีย์ สำหรับแหล่งโบราณคดีประเภทพระธาตุเจดีย์ในจังหวัดหนองคาย เช่น พระธาตุอุเทน พระธาตุเมืองลาหนองคาย พระธาตุบังพวน เป็นต้น

3. แหล่งโบราณคดีประเภท พระพุทธรูป สำหรับพระพุทธรูปที่พบในเขตจังหวัดหนองคายมีพระพุทธรูปที่เป็นพระพุทธรูปโบราณจำนวนมาก แต่เอาเฉพาะที่พบในพื้นที่ที่คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจนั้นก็มีดังต่อไปนี้คือ หลวงพ่อพระใส หลวงพ่อพระเสาร์ หลวงพ่อวัดพระสุก หลวงพ่อพระไชยเชษฐา วัดศรีเมืองหลวงพ่อกิ่งใหญ่วัดพระธาตุบังพวน หลวงพ่อพระมณีเชษฐา วัดจอมมณี เป็นต้น

4. แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนเมืองโบราณ สำหรับสิ่งที่คณะผู้วิจัยพบในระหว่างการลงพื้นที่วิจัยก็คือ แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนเมืองโบราณ ซึ่งในจังหวัดหนองคายนั้นจะมีชุมชนโบราณอยู่ 2 ประเภทก็คือ (1) แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนเมืองโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ (2) แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนเมืองโบราณสมัยประวัติศาสตร์

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 สำหรับประเด็นในเรื่องของการลงพื้นที่สำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายอีกประเด็นหนึ่งก็คือ ประเด็นเรื่องของคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย คือ

1. คุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์ การลงพื้นที่สำรวจเราได้ทราบถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองหรือชุมชนโบราณในแง่ของประวัติในเชิงลึกเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะได้ทราบถึงที่มาของชุมชนในจังหวัดหนองคายนั้นมีหลักฐานปรากฏว่ามีมนุษย์เข้ามาอาศัยอยู่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เรื่อยมาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์แต่ละยุคสมัยมาจนถึงสมัยบ้านเมืองใน ยุคปัจจุบันที่ถึงแม้จะมีการโยกย้ายประชาชนไปเพราะภัยสงครามหลายต่อหลายครั้งก็ตาม แต่การต่อเนื่องของผู้คนที่อพยพโยกย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่หนองคายก็มิใช่ว่าจะไม่ขาดสาย และในแต่ละยุคก็จะมีเรื่องเล่าหรือการบันทึกเชิงประวัติศาสตร์อยู่ในรูปของการบันทึกหลายรูปแบบทั้งเป็นเรื่องเล่าหรือเป็นเรื่องการจดบันทึกในรูปของการสร้างสรรค์ศิลปะและการจดบันทึกผ่านจารึกที่ค้นพบก็ทำให้เราทราบถึงประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองในเขตพื้นที่ของจังหวัดหนองคายได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะสิ่งที่หลงเหลือจากการบอกเล่าก็คือแหล่งโบราณคดีคือซากเมือง และวัดวาอารามที่ยังหลงเหลืออยู่ในทุกวันนี้ได้เป็นหลักฐานการบอกเล่าเรื่องราวความเปลี่ยนแปลงของเมืองและชุมชนเมืองในแต่ละยุคสมัยได้ดีอันเป็นคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่แสดงถึงอดีตอันรุ่งเรืองของจังหวัดหนองคายในอดีตได้

2. คุณค่าของการมีส่วนร่วม ในพื้นที่ของจังหวัดหนองคายโดยเฉพาะพื้นที่ของแหล่งโบราณคดี เช่น ปะเค เวียงคุก เป็นต้นนั้นจะพบว่าชุมชนรอบแหล่งโบราณคดีนั้นมีความห่วงใยตื่นตัวกับการรักษาโบราณสถานที่อยู่ใกล้บ้านเนื่องจากพวกเขาเห็นว่าเมืองหรือชุมชนโบราณในอดีตนั้นหรือพระธาตุเจดีย์หรือวัดวาที่ร้างลงไปนั้นเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ดังนั้น ประชาชนในยุคใหม่จึงให้ความสำคัญกับการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีเป็นอย่างดีด้วยการร่วมมือกันสอดส่องดูแลโบราณสถาน พระพุทธรูปใกล้บ้านให้มีความปลอดภัยจากการทำลายของผู้ที่ไม่หวังดีมาโดยตลอด

3. คุณค่าเชิงวัฒนธรรม โดยเฉพาะความเชื่อที่เมื่อพบว่าแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นโดยมากเป็นโบราณสถานที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาแทบทั้งหมด ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่าชุมชนหรือชาวเมือง

หนองคายในอดีตนั้นล้วนนับถือพระพุทธศาสนาอย่างยาวนานและเหนียวแน่นจึงได้พากันสร้างวัดวาาศาสนา และศาสนสถานอื่นเพื่อเป็นการบูชาหรือสร้างไว้เป็นที่เคารพสักการะของประชาชนที่นับถือพระพุทธศาสนา มาก่อน และส่งต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาไปสู่คนในยุคปัจจุบัน ซึ่งกรณีดังกล่าวนี้ถือว่าการส่งต่อ วัฒนธรรมทางศาสนาต่อกันผ่านเรื่องราวและความเชื่อที่ตั้งอยู่บนหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

อภิปรายผลการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี หมายถึงบริบทของพื้นที่ที่อยู่ภายในของแหล่ง โบราณคดี เช่น ชุมชน วัดหรือพื้นที่ใช้สอยภายในวัดหรือแหล่งโบราณคดี สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประการ หลักก็คือ สิ่งแวดล้อมที่เกิดเองตามธรรมชาติ ป่าไม้ ภูเขา หรือดินฟ้าอากาศ เป็นต้น และ (2) สิ่งแวดล้อมที่ มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ ชุมชนเมือง สิ่งก่อสร้าง โบราณสถาน ศิลปกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และ วัฒนธรรม สอดคล้องกับพระสงฆ์เสริม แสงทอง ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่องแนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักทาง พุทธศาสนา โดยพบว่า สิ่งแวดล้อม คือ สิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ และมีอิทธิพลต่อความรู้สึกและการกระทำ กิจกรรมทั้งปวงของมนุษย์ จากความหมายดังกล่าวก็มีลักษณะเช่นกันว่าสิ่งต่างๆ เป็นเพียงส่วนประกอบที่เกิด ขึ้นมาเพื่อล้อมรอบตัวมนุษย์เท่านั้น(พระสงฆ์เสริม แสงทอง, 2541) สอดคล้องกับ ประกาย จิโรจน์กุล ที่ได้เสนอ แนวคิดเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพไว้ว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัว มนุษย์ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรม (จับต้องและมองเห็นได้) และนามธรรม (วัฒนธรรม แบบแผน ประเพณี ความเชื่อ) มีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกันเป็นปัจจัยในการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่ง จะมีส่วนเสริมสร้างหรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวงจรและวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกัน ไปทั้งระบบ(ประกาย จิโรจน์กุล, 2538) และสอดคล้องกับมณฑิ ชมจินดา ที่ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับมนุษย์กับ ธรรมชาติ ไว้ว่า สิ่งแวดล้อม คือ สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา ทั้งที่เกิดเองตามธรรมชาติหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น อาจเป็นสิ่งที่จับต้องหรือมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า เช่น ต้นไม้ แม่น้ำ อาคารบ้านเรือนหรือเป็นสิ่งแวดล้อมที่มอง ไม่เห็นด้วยตาเปล่า ต้องใช้กล้องจุลทรรศน์ส่องดู เช่น เชื้อจุลินทรีย์บางอย่างมองไม่เห็น แต่รับรู้ด้วยประสาท สัมผัส เช่น ความร้อน ความเย็น เสียงดัง กลิ่นเหม็นและสิ่งแวดล้อมยังรวมไปถึงสิ่งที่มองไม่เห็นไม่อาจรับรู้ได้ ด้วยประสาทสัมผัสแต่ทราบได้ เมื่อเกิดผลเสียหายหรือเป็นอันตรายของมนุษย์ขึ้นเท่านั้น (มณฑิ ชมจินดา, 2539)

2. จากการลงพื้นที่สำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายก็พบว่า ประเภทของ แหล่งโบราณคดี สามารถจัดเป็นประเภทได้ดังนี้ (1) แหล่งโบราณคดีประเภทวัดและวัดร้าง (2) แหล่ง โบราณคดีประเภทพระธาตุเจดีย์ (3) แหล่งโบราณคดีประเภท พระพุทธรูป (4) แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชน เมืองโบราณ สอดคล้องกับแนวคิดสำนักงานจังหวัดหนองคายกลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูล ได้เสนอ แผนพัฒนาจังหวัดไว้ว่าการขุดค้นขุดแต่งหรือถูกทำลายไปและผลงานทางประติมากรรมจิตรกรรมจารึกบน แผ่นหินธรรมชาติติดที่หรือถ้าที่อยู่อาศัยเป็นองค์ประกอบที่มีลักษณะทางโบราณคดีจำแนกเป็น (1) แหล่ง โบราณคดีที่ขุดค้นแล้ว (2) แหล่งโบราณคดีที่ยังไม่ได้ขุดค้น (3) แหล่งศิลปะเก่า โดยที่แหล่งโบราณคดีนั้นก็เกิด

มาจากการพัฒนาการทางด้านสังคมของมนุษย์ กาลเวลาหรือบ้านเมืองได้ผ่านไปซากของเมืองหรืออาคาร ศาสนสถานเหล่านั้นก็จำเป็นจะต้องมีการศึกษาและจัดการเพื่อให้เกิดประโยชน์ด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์ เพื่อให้เกิดความรู้และให้เกิดคุณค่ากับเรื่องราวหรือเกิดควาสนึกในแหล่งโบราณคดีนั้นเพื่อให้สังคมได้รับ ประโยชน์ (สำนักงานจังหวัดหนองคายกลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด, 2564)

3. คุณค่าของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย คือ 1) คุณค่าในเชิง ประวัติศาสตร์ เรื่องเล่าหรือการบันทึกเชิงประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดีคือซากเมือง และวัดวาอารามที่ยังหลงเหลืออยู่ในทุกวันนี้ได้เป็นหลักฐานการบอกเล่าเรื่องราวความเปลี่ยนแปลงของเมืองและชุมชนเมืองในแต่ละยุคสมัยได้ดั่งเป็นคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่แสดงถึงอดีตอันรุ่งเรืองของจังหวัดหนองคายในอดีตได้ 2) คุณค่าของการมีส่วนร่วม ประชาชนในยุคใหม่จึงให้ความสำคัญกับการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีเป็นอย่างดี ด้วยการร่วมมือกันสอดส่องดูแลโบราณสถาน 3) คุณค่าเชิงวัฒนธรรม ชุมชนสร้างวัดวาอารามและศาสนสถานอื่นเพื่อเป็นการบูชาหรือสร้างไว้เป็นที่เคารพสักการะของประชาชนที่นับถือพระพุทธศาสนามาก่อน และส่งต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนามาสู่ผู้คนในยุคปัจจุบัน สอดคล้องกับ วิศรุต เนาวสุวรรณ์ ที่ได้ศึกษาแนวทางการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ลพบุรี ที่พบว่าโบราณสถานคือสิ่งหาปริมาตรที่ที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ในอดีตและเห็นว่ามีคุณค่านั้นพิจารณาได้จากสามประการคือการเป็นสถานที่ที่มีความเก่าแก่ มีรูปลักษณะที่งดงามในทางศิลปะ มีความสำคัญเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนหรือของส่วนรวมระดับชาติ (วิศรุต เนาวสุวรรณ์, 2546) สอดคล้องกับกรมศิลปากรที่ได้เสนอร่างมาตรฐานและแนวปฏิบัติของกรมศิลปากรในการดำเนินการโบราณสถานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ 3 ประเด็นใหญ่ ๆ คือ (1) ต้องใช้อย่างฉลาด (2) ประหยัด คือ เก็บ รักษาหรือสงวนของที่หายาก (3) หาวิธีการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีหรือที่เสื่อมโทรมให้ดีขึ้น (กรมศิลปากร, 2535) และสอดคล้องกับ กนกวรรณ ชูชาญ, ที่ได้นำเสนอการจัดการความรู้ทางทรัพยากรวัฒนธรรมโดยผู้นำชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวชุมชนบ้านผาหมอน ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ไว้ว่า มนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาใช้เพื่อควบคุมสภาพแวดล้อมทั้งสภาพแวดล้อม ทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางสังคมเพื่อก่อให้เกิดผลดีต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกอย่างรวมทั้ง บรรดาผลงานทั้งมวลที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นตลอดจนความคิดความเชื่อค่านิยมและความรู้ต่างๆ (กนกวรรณ ชูชาญ, 2552) สอดรับกับกาญจนา สุคันธสิริกุล ที่นำเสนอศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สามารถพัฒนาได้ โดยมีพื้นฐานการพัฒนา 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านศักยภาพในการดึงดูดใจในด้านการท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวมีความเป็นเอกลักษณ์ด้านวิถีชีวิต ภูมิปัญญา 2) ด้านศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวมีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน 3) ด้านการบริหารจัดการ มีการจัดการด้านการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว การรักษาฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวและปรับปรุงสภาพแวดล้อมเป็นอย่างดี มีการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับกิจกรรมและการดำเนินงานต่างๆ ในรูปของการให้ความรู้และเผยแพร่ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ และชุมชนที่อยู่ (กาญจนา สุคันธสิริกุล, 2555)

องค์ความรู้ใหม่

หน่วยงานของรัฐและเอกชน ชุมชน สามารถมีแนวทางที่จะกระตุ้นการท่องเที่ยวได้ด้วยการจัดกิจกรรมส่งเสริมทางด้านวัฒนธรรมขึ้นในแหล่งโบราณคดีนั้นๆ โดยการพัฒนาปรับปรุงทรัพยากรทางด้านวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย โดยมุ่งเน้นที่การส่งเสริมประเพณี และวัฒนธรรมของท้องถิ่น ทำโครงการส่งเสริมและกระตุ้นให้คนในชุมชนฟื้นฟูประเพณีที่สูญหายไปของชุมชน โดยการสนับสนุนงบประมาณในการฟื้นฟูประเพณีพื้นบ้านของชุมชน 3 ด้าน คือ 1) การท่องเที่ยวเกี่ยวกับประเพณีวิถีพื้นบ้าน 2) การสืบสานรณรงค์รักบ้านเกิด สามารถสร้างความสัมพันธ์และความสามัคคีของคนในชุมชน 3) แหล่งเรียนรู้ชุมชน เป็นสถานที่ศึกษาเรื่องราววิถีชีวิตความเชื่อและเรื่องราวในอดีตของชุมชน เรียนรู้คุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของเนื้อหาทางด้านประวัติศาสตร์ชุมชน เมืองและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดี โดยภาคภาครัฐ ภาคธุรกิจท่องเที่ยว และชุมชนในพื้นที่ ร่วมมือประสานทำงานร่วมกัน เพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และสืบทอดวัฒนธรรมที่กันมาแต่โบราณให้เกิดกับชุมชน ประชาชนในยุคใหม่จึงจะทำให้เกิดความสำคัญกับการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีเป็นอย่างดีด้วยการร่วมมือกันสอดส่องดูแลโบราณสถาน แหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้น โดยมากเป็นโบราณสถานที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาแทบทั้งหมด ทั้งนี้เป็นการส่งต่อวัฒนธรรมทางศาสนาต่อกันผ่านเรื่องราวและความเชื่อที่ตั้งอยู่บนหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

สรุป

สำหรับการสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นพบว่าจังหวัดหนองคายเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่อดีตอันจะพบได้จากการพบหลักฐานคือมีแหล่งโบราณคดีปรากฏอยู่จำนวนมาก และแหล่งโบราณคดีเหล่านั้นเป็นหลักฐานของการมีมนุษย์มาอาศัยอยู่ในพื้นที่ของจังหวัดหนองคายมาโดยตลอดและต่อเนื่องจากยุคก่อนประวัติศาสตร์มาจนถึงยุคปัจจุบันพื้นที่จังหวัดหนองคายไม่เคยว่างเว้นจากการมีผู้อาศัยและผู้คนเหล่านั้นก็ได้สร้างสรรค์อารยวัตถุและศาสนสถานขึ้นมาตามความเชื่อของตน ดังที่ปรากฏในรูปแบบของวัด พระธาตุเจดีย์หรือศาสนสถานอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับศาสนาที่ตนนับถือ โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ซึ่งผลจากการที่มีผู้คนมาอาศัยอยู่นั้นก็เป็นผลทำให้มีระบบการเมืองการปกครองและมีการต่อสู้กันระหว่างเมืองต่างๆทำให้เกิดการทำลายศาสนสถานและบ้านเมืองลงเป็นเหตุทำให้เหลือเศษซากของความเจริญรุ่งเรืองในรูปแบบของแหล่งโบราณคดีหรือโบราณสถานที่ปรากฏอยู่ในทุกวันนี้

สำหรับแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นพบมากใน 3 อำเภอหลักก็คือ อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอท่าบ่อและอำเภอโพนพิสัย โดยแหล่งโบราณคดีที่ค้นพบนั้นสามารถแยกประเภทได้เป็น 5 ประเภท คือ (1) ประเภทวัดร้างและวัดที่ได้รับการบูรณะมาแล้ว (2) ประเภทพระพุทธรูปทั้งที่เป็นศิลปะท้องถิ่นและศิลปะของอาณาจักรล้านช้างและอาณาจักรใกล้เคียง (3) ประเภทพระธาตุเจดีย์ (4) ประเภทเมืองหรือชุมชนโบราณ และ (5) ประเภทจารึกสมัยล้านช้าง ซึ่งทั้ง 5 ประเภทนี้สามารถแบ่งแยกตามลักษณะของความหนาแน่นของแหล่งโบราณคดีดังนี้คือ (1) ชุมชนเมืองโบราณพบมากที่อำเภอเมือง มีอยู่ 2 แห่ง อำเภอท่าบ่อ 1 แห่ง อำเภอ

โพธิ์พลัย 1 แห่ง (2) วัดร้างพบมากที่สุดคืออำเภอเมืองหนองคายโดยเฉพาะที่ตำบลปะโค เวียงคุก (3) พระธาตุเจดีย์พบมากภายในเขตอำเภอเมืองหนองคายมากที่สุด (4) พระพุทธรูปพบมากในเขตอำเภอเมือง และอำเภอโพธิ์พลัย (5) จารึกพบมากที่อำเภอเมืองและอำเภอโพธิ์พลัย ไม่พบในอำเภอท่าบ่อ

สำหรับคุณค่าของการสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายก็คือ (1) คุณค่าด้านการศึกษาประวัติศาสตร์ เนื่องจากว่าเมื่อลงพื้นที่สำรวจแล้วได้พบแหล่งที่มาของประวัติศาสตร์เมือง ชุมชน แหล่งโบราณคดีจำนวนมากซึ่งสามารถประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของแหล่งโบราณคดีได้มากขึ้นและสามารถนำเอาองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ไปเผยแพร่ให้กับประชาชนได้มากขึ้นและประชาชนได้เข้าถึงองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์มากขึ้นเช่นเดียวกัน (2) ก่อให้เกิดคุณค่าด้านการสำนึกรักบ้านเกิดหรือสำนึกในคุณค่าของการมีแหล่งโบราณคดีใกล้บ้าน ซึ่งชุมชนสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์แล้วย่อมสามารถที่จะเกิดความภาคภูมิใจในทรัพยากรทางด้านประวัติศาสตร์ในชุมชนของตนเองได้ (3) เกิดคุณค่าในแง่ของการอนุรักษ์และหวงแหนแหล่งโบราณคดีในชุมชนของตนเองมากขึ้น (4) เกิดคุณค่าในเรื่องของการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนของตนเองมากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย” พบว่า คุณค่าของการสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี คือ คุณค่าด้านการศึกษาประวัติศาสตร์ คุณค่าด้านการสำนึกรักบ้านเกิดหรือสำนึกในคุณค่าของการมีแหล่งโบราณคดีใกล้บ้าน คุณค่าในแง่ของการอนุรักษ์และหวงแหนแหล่งโบราณคดีในชุมชนของตนเองมากขึ้น คุณค่าในเรื่องของการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนของตนเอง โดยภาคภาครัฐ ภาคธุรกิจท่องเที่ยว และชุมชนในพื้นที่ ต้องร่วมมือประสานทำงานร่วมกัน เพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และสืบทอดวัฒนธรรมที่กันมาแต่โบราณให้เกิดกับชุมชน ประชาชนในยุคใหม่จึงจะทำให้เกิดความสำคัญกับการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีเป็นอย่างดีด้วยการร่วมมือกันสอดส่องดูแลโบราณสถาน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรวิจัยในประเด็นเรื่อง “การศึกษาแนวทางการฟื้นฟูวิถีวัฒนธรรมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย” ทั้งนี้ก็เพื่อให้เห็นถึงมุมมองเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมหรือฟื้นฟูกิจกรรมของชุมชนที่จะมีส่วนเข้าไปส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายจากการทำลายหรือการบุกรุกสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในชุมชนของตนเอง

2. ควรวิจัยในประเด็น “แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย” เพราะเมื่อศึกษาอย่างถี่ถ้วนแล้วจะพบว่า แหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายยังไม่ได้ได้รับการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างเต็มที่ จะมีการส่งเสริมเฉพาะส่วนของแหล่งโบราณคดีบาง

พื้นที่หรือบางแห่งเท่านั้นทำให้ไม่สามารถที่จะเข้าถึงองค์ความรู้ทั้งหมดของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายได้

3. ควรวิจัยในประเด็น “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ในพุทธศตวรรษที่ 21” เนื่องจากพบว่าสังคมปัจจุบันนั้นได้พัฒนาเคลื่อนตัวอย่างรวดเร็วมาก ชาวพุทธในจังหวัดหนองคายหรือในสังคมโดยภาพรวมนั้นมีการปรับตัวเพื่อการเรียนรู้แบบไร้ขอบเขตภายใต้กรอบของความเจริญด้วยเทคโนโลยี ดังนั้น การเรียนรู้ในพุทธศตวรรษที่ 21 จึงควรนำมาใช้ในการจัดการเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายด้วย

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2535). *ร่างมาตรฐานและแนวปฏิบัติของกรมศิลปากรในการดำเนินการโบราณสถานโบราณคดี และพิพิธภัณฑ์*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กนกวรรณ ชูชาญ. (2552). *การจัดการความรู้ทางทรัพยากรวัฒนธรรมโดยผู้นำชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวชุมชน บ้านผาหมอน ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาลัย นวัตกรรม: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กาญจนา สุกันธสิริกุล. (2555). *การพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- ประกาย จิโรจน์กุล. (2538). *ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพ*. กรุงเทพฯ: ลดาวัลย์พริ้นติ้ง.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2540). *พระพุทธศาสนาในอาเซียน*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระสงเสริม แสงทอง. (2541). *แนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักทางพุทธศาสนา*. ปริญญาศิลปศาสตร มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มณฑิ ขมจินดา. (2539). *มนุษย์กับธรรมชาติ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิศรุต เนาวสุวรรณ์. (2546). *แนวทางการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ลพบุรี*. วิทยานิพนธ์ สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. *จารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 4*. สืบค้น 12 กรกฎาคม 2562 จาก http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=51.
- สำนักงานจังหวัดหนองคายกลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด. (2564). *แผนพัฒนาจังหวัด พ.ศ. 2561 - 2565 (รอบปี พ.ศ. 2564)*. สืบค้น 15 สิงหาคม 2563 จาก http://202.28.118.8/nk2015/web/document/_index?id=20.
- เสถียร โพธิ์นันทะ. (2535). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.